

تحلیلی بر نظام مجوزدهی کتاب در ایران

حسین علائی*

زهره پناهی**

چکیده

کتاب، وسیله آزادی بیان و نیز ابزاری ضروری برای گردش آزاد افکار و عقاید است. نظارت بر چاپ و انتشار کتاب یا از طریق نظارت پیشینی (نظام مجوزدهی) یا از طریق نظام تعقیبی (نظارت بعد از انتشار) انجام می‌گیرد. رویکرد نخست، سخت‌گیرانه و مبتنی بر بی‌اعتمادی به نویسندگان کتاب و ناشران است و در مقابل، رویکرد دوم، دموکراتیک و آزادمنشانه است. پرسش این است که نظام کنونی مجوزدهی در حوزه کتاب در ایران در مقایسه با معیارهای آزادی بیان و آزادی اطلاعات چه کاستی‌هایی دارد؟ در اصل ۲۴ قانون اساسی ایران، به طور ضمنی، اصل آزادی چاپ کتاب بدون سانسور و ممیزی قبلی با دو قید «مخل به مبانی اسلام» یا «حقوق عمومی» نبودن، محدود شده است. در زمینه کتاب، تفصیل محدودیت حوزه چاپ و نشر کتاب به موجب مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی تعیین گردیده است. این پژوهش به شیوه توصیفی و تحلیلی انجام گرفته است. در راستای اصلاح نظام مجوزدهی کتاب پیشنهاد می‌گردد که شکل کنونی مجوزدهی کتاب حذف و محدودیت‌ها و ممنوعیت‌های مرتبط با آزادی بیان در حوزه کتاب به موجب قانون مصوب مجلس شورای اسلامی تعیین گردد. نظارت قضایی بر مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی از طریق دیوان عدالت اداری اعمال گردد. به تخلفات ناشران کتاب باید با رعایت اصول دادرسی منصفانه رسیدگی گردد.

کلیدواژه‌ها: کتاب، آزادی بیان، نظام مجوزدهی، اصل ۲۴ قانون اساسی، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.

*. استادیار و عضو هیأت علمی گروه حقوق عمومی، واحد شیراز، دانشگاه آزاد اسلامی، شیراز، ایران.
alae1364@yahoo.com (نویسنده مسئول).

** . دانشجوی دکتری حقوق عمومی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد شیراز، ایران.
Panahi2846@gmail.com

مقدمه

تحقق آزادی بیان و عقیده به عنوان یک از مهم‌ترین آرمان‌های جوامع انسانی، مرهون رشد و توسعه ابزارهای ارتباطی است که هم‌زمان با توسعه صنعت چاپ، رشدی روزافزون یافته‌اند و از آن پس، آزادی این وسایل به عنوان مصادیق آزادی بیان محسوب می‌شود.^۱ بر مبنای اصل آزادی بیان، هر نوع ابراز بیان از طریق رسانه، شامل رسانه‌های چاپی و الکترونیکی، به ویژه محتویاتی که انتشار می‌یابد، آزاد است و اعمال این حق باید به شکل آزادانه صورت گیرد. این آزادی به طور ضمنی شامل منع هر گونه دخالت افراطی دولت‌ها در اعمال این حق است و این حق به طور معمول باید در قوانین اساسی یا قوانین عادی تضمین شود. در خصوص ضرورت داشتن یا نداشتن دخالت دولت در قالب نظام مجوزدهی برای اشاعه اطلاعات از سوی افراد جامعه، رویه دولت‌های دموکراتیک این است که برای ابراز بیان اشخاص در قالب انتشار کتاب، مجله، آثار هنری و نظیر آن، مانع قانونی با عنوان الزام به کسب مجوز از سوی دولت‌ها وجود ندارد. دخالت دولت در مرحله بعد و برای جلوگیری از سوء استفاده اشخاص از اعمال این حق مطرح می‌شود. از سوی دیگر، آزادی بیان، حق مطلق نیست، بلکه محدودیت‌هایی دارد. بنابراین، رعایت حقوق دیگر افراد و حفظ نظم و امنیت جامعه می‌تواند مجوزی برای دخالت دولت در قالب نظارت پسینی در زمینه چاپ کتاب باشد. به عبارت دیگر، «افراد و گروه‌ها، فارغ از هر گونه فشار و محدودیتی و با علم به این که سوءاستفاده از حق موجب مسئولیت مدنی یا کیفری خواهد بود، ابتکار برخوردار از حقوق و آزادی‌های اساسی شناخته‌شده را دارند، بدون آن که دستگاه‌های اداری را در جریان اعمال خود قرار دهند. تا زمانی که اعمال این حق، روال عادی خود را طی می‌کند، دولت حق مداخله ندارد. دخالت دولت از زمانی آغاز می‌شود که افراد و نهادهای برخوردار از حقوق، حدود قانونی را که برای حفظ نظم عمومی و دیگر ملاحظات اجتماعی مقرر شده است، رعایت نکنند. در این صورت است که دستگاه قضایی بر اساس ضوابط مشخص، وارد عمل شده و متخلفان از قواعد مربوط به نظم عمومی و متجاوزان به حقوق دیگران را محاکمه و در صورت اثبات جرم یا تخلف، محکوم به مجازات یا جبران خسارت می‌نماید».^۲

۱. ابریشمی‌راد، محمدامین، شرح مبسوط قانون اساسی: شرح اصل بیست و چهارم قانون اساسی؛ شرحی بر آزادی نشریات و مطبوعات در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، تهران: پژوهشکده شورای نگهبان، شماره مسلسل ۱۳۹۴۰۰۸۵، ۱۳۹۴، ص ۳.

۲. هاشمی، سید محمد، حقوق بشر و آزادی‌های اساسی. تهران: میزان، ۱۴۰۰، ص ۱۹۳.

در ایران، دستگاه سیاست‌گذار در حوزه چاپ و نشر کتاب، شورای عالی انقلاب فرهنگی و دستگاه مجری این سیاست‌ها، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی است. «قانون اهداف و وظایف وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی» (مصوب ۱۳۶۶/۱۲/۱۳ مجلس شورای اسلامی)، نظام مجوزدهی در حوزه کتاب را برقرار نموده است.

هدف از انجام این تحقیق، بررسی نظام کنونی نظارت دولت و مجوزدهی کتاب در ایران از نظر تضمین حق آزادی بیان و نیز گردش آزاد افکار و عقاید است. هم‌چنین راهکارهایی برای اصلاح وضع موجود پیشنهاد می‌شود. تحقیق حاضر از نوع توصیفی و تحلیلی است که با مطالعه اسناد و پژوهش‌های علمی و شواهد و مدارک مستند انجام می‌گیرد. به این منظور، نخست، اصل آزادی نشر و وضعیت آن در نظام حقوقی ایران بررسی می‌شود. سپس به ترتیب، از شیوه سانسور و ممیزی در حوزه چاپ و نشر کتاب، نهادهای متعدد مقررات‌گذار در این حوزه در ایران و مصوبات هر یک از آن‌ها، آیین صدور مجوز چاپ و نشر کتاب، تخلفات و مجازات‌ها در حوزه چاپ و نشر و آیین رسیدگی به آن بحث می‌کنیم. در هر مورد، کاستی‌ها و آسیب‌های موجود نیز نشان داده شود.

گفتار اول. آزادی چاپ و نشر کتاب

یکی از اصول بنیادین حاکم بر حوزه چاپ و نشر، اصل آزادی نشر است که این اصل را می‌توان از اصل آزادی بیان استنباط کرد. چون در اسناد حقوق بشری، آزادی بیان صرف نظر از وسیله آن تضمین شده است، بنابراین صنعت نشر و چاپ، یکی از ابزارهای اعمال آزادی بیان به شمار می‌رود. در این گفتار، اصل آزادی چاپ و نشر کتاب را در اسناد حقوق بشر و حقوق داخلی ایران بررسی می‌کنیم.

بند اول. آزادی چاپ و نشر کتاب در اسناد بین‌المللی حقوق بشری

ماده ۱۹ اعلامیه جهانی حقوق بشر، حق بر آزادی بیان و گردش آزاد اطلاعات را به عنوان یک حق بشری به رسمیت شناخته است.^۱ «گرچه متبادر از مفهوم آزادی بیان در بادی امر، انتقال اطلاعات و افکار است، اما در این ماده، علاوه بر آزادی بیان، به دریافت، انتقال اطلاعات و ایده‌ها نیز تصریح شده و این نگاه دو بعدی به آزادی بیان در اعلامیه اسناد بین‌المللی حقوق بشر نیز پیروی شد».^۲ ارتباط بین حق بر آزادی بیان و آزادی گردش

۱. «هر کس حق آزادی عقیده و بیان دارد و این حق شامل آن است که از داشتن عقاید خود بیم و اضطرابی نداشته باشد و در کسب اطلاعات و افکار و دریافت و انتشار آن به تمام وسایل ممکن و بدون ملاحظات مرزی آزاد باشد».

۲. قاری سید فاطمی، سید محمد، حقوق بشر معاصر: درآمدی بر مباحث نظری: مفاهیم، مبانی، قلمرو و

منابع (جلد ۱)، تهران: شهر دانش، چاپ دوم، ۱۳۹۸، ص ۱۳۱.

اطلاعات را به این صورت می‌توان توجیه کرد که هر وقت، ما از فرد حمایت می‌کنیم تا عقاید خود را آزادانه و به هر طریقی ابراز کند، در واقع، به بیان‌کننده و دیگران نیز آزادی می‌دهیم که اطلاعات را از هر قبیل که باشد، جمع‌آوری، جست‌وجو و منتشر کنند.^۱ بر مبنای عبارت پایانی ماده ۱۹ اعلامیه جهانی حقوق بشر می‌توان نتیجه گرفت که حق آزادی بیان شامل حق کسب، دریافت و انتشار اطلاعات و افکار است. انتشار افکار و اطلاعات از سوی افراد یک جامعه، امروزه به طور وسیعی با صنعت چاپ و نشر ارتباط می‌یابد. افراد یک جامعه حق دارند عقاید و نظرهای خود را صرف نظر از رسانه‌ای که استفاده می‌کنند، انتشار دهند و دولت‌ها نیز باید حق دسترسی به انواع رسانه را برای اظهار عقیده از سوی افراد جامعه نسبت به تمام مسائل کشور تضمین کنند. آزادی چاپ و انتشار کتاب، یکی از مهم‌ترین مصادیق حق آزادی نشر است.

بنابراین، اصل آزادی نشر که یک حق بشری است، آزادی‌های فردی و جمعی افراد جامعه را برای بیان دیدگاه‌ها و نظرهایشان بدون ترس از انتقام، سانسور یا مجازات تضمین می‌کند. اصل آزادی نشر را از ماده ۱۹ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی نیز می‌توان استنباط کرد.^۲ با این حال، مطابق بند پایانی همین ماده، اعمال آزادی نشر مستلزم تکالیف و مسئولیت‌های ویژه است. به تعبیر دیگر، آزادی نشر می‌تواند موضوع محدودیت‌های خاص قرار گیرد که برای احترام به حقوق و حیثیت دیگران، حفظ امنیت و نظم عمومی یا سلامت و رعایت اخلاق عمومی ضروری است.

بند دوم. آزادی چاپ و نشر کتاب در نظام حقوقی ایران

اصل ۲۰ متمم قانون اساسی مشروطه (۱۲۸۶/۷/۱۵)، اصل آزادی چاپ و ممنوعیت ممیزی را به صراحت مقرر داشته بود. مطابق این اصل، «عامه مطبوعات غیر از کتب ضلال و مواد مضره به دین مبین، آزاد و ممیزی در آن‌ها ممنوع است...». متمم قانون اساسی مشروطه، تشخیص کتب ضاله و مضر به مبنای اسلام را به قانون عادی محول کرده بود. در نظام مشروطه، چندین قانون مطبوعات در راستای اجرای همین اصل تصویب شد که مهم‌ترین آن‌ها، لایحه قانونی مطبوعات (۱۳۳۴) بود که به تصویب مجلس شورای ملی رسید. در خصوص آزادی و محدودیت‌های صنعت چاپ و نشر در زمان مشروطه، قانونی تصویب نگردید. در جریان تصویب اصل ۲۴ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، علاوه بر اصل پیشنهادی

۱. انصاری، باقر «مفهوم، مبانی و لوازم آزادی اطلاعات»، نامه مفید، ۱۳۸۶، شماره ۶۱، ص ۲۱.

۲. مطابق با بند ۲: «هر کس حق آزادی بیان دارد. این حق شامل آزادی تفحص و تحصیل و اشاعه اطلاعات و افکار از هر قبیل بدون توجه به سرحدات، اعم از شفاهی یا به صورت نوشته یا چاپ یا به صورت هنری یا به هر وسیله دیگر به انتخاب خود است».

دولت موقت، دو اصل پیشنهادی توسط گروه مربوط در مجلس بررسی نهایی قانون اساسی مطرح شد که اصل پیشنهادی دوم در نهایت با تغییرات زیادی به تصویب رسید.^۱ در پیش‌نویس دولت موقت، این اصل با عنوان اصل ۲۵ پیش‌بینی شده بود که در مجلس بررسی نهایی قانون اساسی، دو بار اصلاحات در آن انجام گرفت. در اصلاحات نخست، در قالب اصل ۲۹ مقرر شد: «بیان و نشر افکار و عقاید و مطالب از طریق مطبوعات، سینما، تئاتر و رسانه‌های گروهی در جهت خدمت به فرهنگ جامعه و تنویر افکار و انتقادات سازنده آزاد است...». این اصلاحیه، اصل آزادی نشر از جمله آزادی چاپ و انتشار کتاب را شامل می‌شد. اصل ۲۴ قانون اساسی کنونی با تغییرات در پیش‌نویس اولیه مقرر می‌دارد: «نشریات و مطبوعات در بیان مطالب آزادند، مگر آن که مخل به مبانی اسلام یا حقوق عمومی باشد. تفصیل آن را قانون معین می‌کند».

مشروح مذاکرات قانون اساسی درباره اصل ۲۴ قانون اساسی نشان می‌دهد که از نظر تدوین‌کنندگان این اصل، نشریات شامل همه اقسام «نشریات نوشتاری» اعم از کتاب، روزنامه، مجله و حتی وبسایت‌های اینترنتی می‌شود که مطالبی را انتشار می‌دهند. همچنین حمایت‌های اصل ۲۴ قانون اساسی به چاپ و نشر کتاب تسری پیدا می‌کند. در تأیید این استدلال می‌توان به پاسخ به این سؤال در جریان مشروح مذاکرات اصل ۲۴ قانون اساسی اشاره کرد که آیا ابزارهایی همچون مطبوعات، فیلم و نوار و نمایش نیز مشمول عنوان اصل می‌شوند؟^۲ نایب رئیس، علت تأکید بر مطبوعات را تنها به سبب نقش خاص آن‌ها دانست و بیان داشت که این مصادیق را قانون‌گذار عادی معین می‌کند.^۳

در نفی نظام مجوزدهی استدلال شده است که از اصول ۲۳ و ۲۴ قانون اساسی، اصل آزادی بیان و نظام تعقیبی استنباط می‌شود، نه صدور مجوز. استثنائات اصل ۲۴ قانون اساسی بر اصل آزادی بیان شامل «مبانی اسلام» و «حقوق عمومی»، هر چه باشد، تأثیری در ممنوعیت نظام صدور مجوز در اصل ۲۴ ندارد.

همان‌طور که در این اصل مقرر شده است، آزادی نشریات در ایران، دو مرز و محدودیت مشخص دارند: مخل به مبانی اسلام و مخل به حقوق عمومی نباشند. در انتهای همین اصل مقرر شده است که جزئیات امر یعنی همان محدوده‌ای را که اخلاص به اسلام و حقوق عمومی تلقی می‌شود، قانون معین خواهد کرد. در حوزه کتاب، هیچ قانون مصوب مجلس شورای اسلامی، آزادی‌ها و ممنوعیت‌های این حوزه را تعیین نکرده است، در حالی که به موجب اصل

۱. ابریشمی‌راد، پیشین، ص ۷.

۲. اداره کل امور فرهنگی و روابط عمومی مجلس شورای اسلامی، مشروح مذاکرات مجلس بررسی نهایی قانون اساسی ایران (جلد ۳)، تهران: اداره کل امور فرهنگی و روابط عمومی مجلس شورای اسلامی، چاپ اول، ۱۳۶۴، ص ۱۷۳۱.

۳. همان.

۲۴ قانون اساسی، مجلس در خصوص تصویب قانون در این زمینه صلاحیت تکلیفی دارد.^۱ در نبود قانون مصوب مجلس در حوزه کتاب، جزئیات محدودیت‌ها و آزادی‌های حوزه چاپ و نشر کتاب به موجب ضوابطی مشخص شده که به تصویب شورای عالی انقلاب فرهنگی رسیده است.

گفتار دوم. مداخله در حوزه چاپ و نشر کتاب

چاپ و نشر کتاب از مصادیق آزادی بیان است. بنابراین، به دلیل نظارت بر رعایت محدودیت‌های آزادی بیان لازم است که دولت بر صنعت چاپ و نشر نظارت کند. در این گفتار، به مداخله دولت در حوزه چاپ و نشر کتاب و دلایل و مصادیق آن می‌پردازیم.

بند اول. روش‌های سانسور کتاب

در مقوله چاپ و نشر کتاب، راهبرد دخالت دولت از دو طریق «اعلام قبلی» و «اجازه قبلی» انجام می‌شود. در طریق اعلام قبلی، ناشران کتاب در زمان چاپ و انتشار کتاب صرفاً این مهم را به حکومت اطلاع می‌دهند تا در کنار ثبت آن در سوابق و آمار، بستر حمایت از جانب حکومت و بخش خصوصی فراهم شود. در «اجازه قبلی» که «نظام صدور مجوز» هم نامیده می‌شود، تنها «اعلام»، کافی نیست و باید از حکومت اجازه گرفت.^۲ روش‌های ممیزی کتاب را می‌توان به سانسور پیش از انتشار و سانسور پس از انتشار تقسیم کرد.

الف) سانسور پیش از انتشار

آنچه امروز با عنوان «ممیزی» از آن یاد می‌شود، همان سانسور پیش از انتشار است که گروهی یا دستگاهی، مسئولیت نظارت پیش از انتشار را بر عهده دارند. این شیوه از سانسور، به ویژه زمانی که مبتنی بر قانون نباشد و سلیقه‌ای عمل شود، بیش‌ترین ضربه را

۱. مجلس در حوزه قانون‌گذاری دارای صلاحیت اختیاری است، اما در خصوص برخی قوانین که به آن‌ها قوانین ارگانیک اطلاق می‌گردد، صلاحیت تکلیفی دارد. «قوانین ارگانیک دنبال موسع اصول قانون اساسی می‌باشد و قوانینی هستند که اصل، ریشه و بنیاد یک موضوع به دلیل مهم و ارگانیک بودن در قانون اساسی مطرح می‌شود و سپس مجلس هر چه سریع‌تر باید جزئیات و تفصیل آن را تصویب نماید». (نک: قاضی، ابوالفضل، **بایسته‌های حقوق اساسی**، تهران: سمت، ۱۳۹۵، ص ۳۶) در خصوص آزادی بیان مقرر در اصل ۲۴ قانون اساسی با توجه به تصریح این اصل در خصوص این‌که تفصیل این اصل به موجب قانون عادی مشخص می‌گردد، به نظر می‌رسد که تعیین حقوق و آزادی‌های بنیادین در حوزه چاپ و نشر از جمله تکالیف مجلس شورای اسلامی است و دیگر هیچ نهادی در این خصوص صلاحیت ندارد.

۲. آگاه، وحید، «کاوشی در حقوق اداری نظام صدور مجوز هنرهای نمایشی در ایران»، فصل‌نامه حقوق

به روند ارتباط و رشد اندیشه وارد می‌کند. در سانسور پیش از انتشار، گاهی فقط بعضی از قسمت‌های کتاب حذف می‌شود که به آن، «سانسور سلبی» می‌گویند. گاهی هم میزان تنها به حذف اکتفا نمی‌کنند، بلکه دستور می‌دهند بعضی مطالب موافق نظر خودشان بر آن افزوده شود یا تغییر یابد که به آن، «سانسور ایجابی» گفته می‌شود.^۱

در این شکل از سانسور، چاپ و انتشار کتاب به کسب مجوز نیاز دارد. در این صورت، مؤسسه انتشاراتی باید نسخه‌ای از کتاب را قبل از انتشار برای نهاد دولتی صلاحیت‌دار بفرستد. نهاد صلاحیت‌دار دولتی بعد از بازبینی کتاب، به دو شیوه عمل می‌کند: ممنوعیت انتشار کتاب یا امکان انتشار کتاب با انجام اصلاحات.

برقراری نظام صدور مجوز و لزوم اجازه گرفتن نویسندگان از حکومت قبل از چاپ و نشر کتاب منجر به ایجاد ساختار و روندهای پیچیده، زمان‌بر و فرساینده می‌شود.^۲ هم‌چنین نظام مجوزدهی، آزادی عمل نویسندگان کتاب را محدود و محتوای کتاب را بیش‌تر تابع سلیقه حاکمان می‌سازد.

در کشورهای دارای نظام قدرت‌گرا، مانند کشورهای استبدادی قدیم که هیئت‌های حاکمه آن‌ها از آزادی‌های سیاسی شهروندان خود بیمناکند، تأسیس و انتشار روزنامه‌ها و مجله‌ها تابع «نظام تأمینی، احتیاطی یا پیش‌گیری» است. در این کشورها، برای مقابله با فعالیت مطبوعاتی افراد و نیروهای سیاسی مخالف و پیش‌گیری از انتقادات و افشاکاری‌های آن‌ها، ایجاد روزنامه‌ها و مجله‌ها به کسب اجازه قبلی و دریافت امتیاز موقوف می‌شود.^۳ بنابراین، آزادی چاپ و انتشار کتاب به عنوان یکی از مصادیق آزادی بیان، با بحث نوع حکومت‌ها ارتباط دارد. هر اندازه، حکومتی کم‌ترین محدودیت را برای چاپ و انتشار کتاب اعمال کند، آن حکومت، دموکراتیک‌تر و هر اندازه، سخت‌گیری بر چاپ و انتشار اعمال کند، آن حکومت، غیر دموکراتیک‌تر است.

ب) سانسور پس از انتشار یا نظام تعقیبی

سانسور پس از انتشار از طریق دخالت قضایی انجام می‌گیرد. در این شیوه، قوه مقننه، معیارها و ضوابط انتشار کتاب را اعلام می‌کند و تخلف از آن‌ها قابل پیگرد قانونی است. بنابراین، نویسندگان برای انتشار کتاب خود آزادی کامل دارند، اما این آزادی همراه با مسئولیت است؛ زیرا در صورت تخلف، ناشران باید در برابر محاکم قضایی پاسخ‌گو باشند.

۱. خسروی، فریبرز، *سانسور: تحلیلی بر سانسور کتاب در دوره پهلوی دوم*، تهران: چاپ و نشر نظر، ۱۳۷۸، ص ۵۳.

۲. آگاه، پیشین، ص ۹.

۳. معتمدنژاد، محمدکاظم، *حقوق مطبوعات*، تهران: دفتر مطالعات و توسعه رسانه‌ها، ۱۳۸۷، ص ۲۸.

«اگر این نوع سانسور منطبق با قوانین و مقررات برخاسته از نهادهای قانون‌گذار باشد، نه تنها موجب توقف ارسال پیام نمی‌شود، بلکه سبب می‌شود که از سوء استفاده از آزادی جلوگیری و حریم آزادی ارتباط پاس داشته شود. گاهی این شیوه توسط دولت‌ها بدون اتکا به قانون و توسط گروه‌های فشار اعمال می‌شود که سانسور وسیعی را در تولید پیام پدید می‌آورد»^۱. انتشار کتاب در نظام تعقیبی سهل‌تر است و هر کس به استثنای محرومان از حقوق اجتماعی طبق رأی دادگاه صالح، حق دارد در هر زمانی، کتاب مورد نظرش را منتشر کند. محدودیت آزادی نشر در نظام تنبیهی، گاهی به وضعیت خاص نشریه مربوط می‌شود. این وضعیت خاص ممکن است به خاطر مخاطبان نشریه باشد. برای مثال، قانون‌گذار با توجه به سن مخاطبان، کنترل بیشتری روی نشریات ویژه کودکان و نوجوانان دارد و این نشریات، حق درج مطالبی درباره خشونت و سکس ندارند.^۲

در کشورهایی که از نظام تنبیهی در چاپ و انتشار کتاب استفاده می‌کنند، قانون‌گذار، محدودیت‌های چاپ و نشر کتاب را با توجه به محدودیت‌های آزادی بیان از جمله مسائل مربوط به نظم و امنیت ملی، آسایش عمومی، اخلاق حسنه و احترام به زندگی خصوصی افراد تعیین می‌کند. اگر محتوای کتابی، مغایر با این محدودیت‌ها باشد، از انتشار آن جلوگیری می‌شود. همچنین برای تضمین بیش‌تر آزادی چاپ و نشر کتاب، رسیدگی به تخلفات ناشران در دستگاه قضایی با حضور نمایندگان از افکار عمومی مردم یعنی هیئت منصفه انجام می‌گیرد. قانون‌گذار ایران این رویکرد را صرفاً در خصوص تخلفات مطبوعات پذیرفته است.

ج) نظام مورد پذیرش در ایران

با نگاهی به قانون اساسی ایران درمی‌یابیم که «نشریات و مطبوعات در بیان مطالب آزادند، مگر آن‌که مخل به مبانی اسلام یا حقوق عمومی باشند. تفصیل آن را قانون معین می‌کند.» از مفاد این اصل، دو قاعده برای تضمین آزادی چاپ و انتشار کتاب استفاده می‌شود:

۱. اصل اباحه و آزادی بیان و استثنایی بودن بیان ممنوع؛

۲. پذیرش قانون به عنوان مرجع تمیز استثنا.

از جمع دو قاعده نیز استفاده می‌شود که قانون باید امری را منع کند و دادگاه صالح برای قضا درباره این گونه امور نظری به داوری بنشیند. در نتیجه، منع بدون رسیدگی در دادگاه و به وسیله مقام‌های اداری با مفاد و روح اصل ۲۴ قانون اساسی مخالف است. لازمه رسیدگی قضایی به نوشته‌هایی که در معرض اتهام اخلال به مبانی اسلام یا حقوق عمومی

۱. خسروی، پیشین، ص ۵۴.

۲. صالحی انحصاری، محمدجواد، دادگاه مطبوعات در جمهوری اسلامی ایران، تهران: مرکز اسناد انقلاب

اسلامی، ۱۳۸۵، ص ۴۹.

هستند، برداشتن هر گونه سانسور پیش از انتشار است که در بسیاری از اعلامیه‌های حقوق بشر و قوانین اساسی آمده است. به این ترتیب، الزام به کسب مجوز انتشار و همچنین سانسور مطالب قبل از انتشار با اصل آزادی بیان مخالف است و باید کنار نهاده شود. خود قانون اساسی در اصل ۲۵ به مناسبتی از ممنوعیت سانسور سخن گفته است. اتفاقاً قانون اساسی برای اجرای عینی و واقعی نظام تنبیهی مقرر کرده است که «تفصیل» موارد مخالفت مطبوعات با مبانی اسلام و حقوق عمومی را قانون عادی تعیین کند تا نتوان با اتکا به این قیود مجمل و مبهم، آزادی مطبوعات را از میان برد.

همین استدلال را باید در مورد کتاب نیز مطرح کرد. همان طور که در بررسی پیش‌نویس قانون اساسی گفته شد، در اصل ۲۴، نشریات در معنای عام خود مورد نظر است. بنابراین، در خصوص کتاب نیز اصل بر آزادی است و موارد استثنایی باید به موجب قانون مصوب مجلس مشخص شود؛ رویه‌ای که متأسفانه در عمل به نظام سخت‌گیرانه ممیزی تبدیل شده است.

بند دوم. مفهوم سانسور کتاب و مصادیق آن

سانسور کتاب، نوعی «تنظیم‌گری در حوزه آزادی بیان و سایر اشکال سازمان‌یافته اقتدار است».^۲ تقریباً در هر کشوری، برخی محدودیت‌ها بر آن چه انتشار می‌یابد، اعمال می‌شود. با این حال، درجه اهمیت و میزان کنترل از کشوری به کشوری دیگر و در دوره‌های زمانی مختلف فرق می‌کند.^۳ سانسور کتاب عموماً به دلیل نگرانی والدین یا اعضای یک جامعه در واکنش به انتشار یک متن انجام می‌گیرد.^۴ بنابراین، سانسور کتاب به از بین بردن یا حذف برخی محتویات ممنوعه کتاب مرتبط است.

کتاب‌های ممنوعه شامل آن دسته از کتاب‌هایی است که از کتاب‌خانه و کلاس درس جمع‌آوری می‌شود. کتاب جنجالی، کتابی است که درخواست حذف آن از کتاب‌خانه یا مدارس شده است. کتاب‌ها را می‌توان با استفاده از سوزاندن، برداشتن از قفسه کتاب‌خانه‌ها و ممنوع کردن سانسور کرد.^۵ نامتناسب بودن محتوا با سن خواننده، وجود زبان توهین‌آمیز و محتوای جنسی، از جمله دیگر دلایل سانسور است.^۶

۱. کانوزیان، ناصر، آزادی اندیشه و بیان، تهران: دانشگاه تهران، چاپ اول، ۱۳۸۲، ص ۱۲۳.

2-Chapman, Roger and Ciment, James, Culture Wars in America : an Encyclopedia of Issues, Viewpoints, and Voices, Chapman, Roger, 1960-, Ciment, James (Second ed.). New York: Armonk, 2014

3-McLintock, A. H. (ed.), Encyclopedia of New Zealand, Vols. 1 3, Wellington, 1966, available on line within: www.teara.govt.nz; TeAra: the Encyclopedia of New Zealand, 2005 and ongoing, on line encyclopedia, at:www.teara.govt.nz

4-Gottlieb, Stephen S., The Right To Read: Censorship in the School Library, ERIC Digest, available at:www.ericdigests.org. (last access 2019-04-15)

5-Ibid.

6-Banned Books: Reasons for Banning Books, available at:www.libguides.butler.edu. (last access 2019-04-17)

به همین ترتیب، ادیان ممکن است فهرستی از کتاب‌های ممنوعه را اعلام کنند، مانند مثال تاریخی کلیسای کاتولیک روم که کتاب «فهرست کتب ممنوعه»^۱ را منتشر کرد یا کتاب «آیات شیطانی»، نوشته سلمان رشدی که از سوی امام خمینی (ره) ممنوع گردید. بنابراین، حکم ممنوع خواندن یک کتاب همیشه از سوی مقامات دولتی صورت نمی‌گیرد، بلکه ممکن است از سوی یک مرجع دینی فاقد قدرت اجرایی صادر شود.

در ایران، برخی کتاب‌ها، مجوز انتشار از وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی دریافت نکرده‌اند یا مجوز انتشار آن‌ها بعد از مدتی لغو شده است. برخی دیگر از کتاب‌ها بعدها مجوز انتشار دریافت کردند. این موارد بسیار متعدد هستند و شامل رمان، کتاب، داستان‌های کوتاه و شعر می‌شود. برای مثال، می‌توان به این موارد اشاره کرد:

۱. رمان «خدایان دوشنبه می‌خندند»، اثر رضا خوش‌نظر؛

۲. «کتاب صادق هدایت»، اثر محمود کتیرایی؛

۳. رمان «انتری که لوطی‌اش مرده بود»، اثر صادق چوبک؛

۴. داستان کوتاه «سنگ صبور»، اثر صادق چوبک؛

۵. داستان کوتاه «عزاداران بیل»، اثر غلام‌حسین ساعدی؛

۶. رمان «چشم‌هایش»، اثر بزرگ علوی؛

۷. «مجموعه اشعار احمد شاملو»؛

۸. شعر «مردی که در غبار گم شد»، اثر نصرت رحمانی.

گفتار سوم. مقررات‌گذاری در خصوص چاپ و انتشار کتاب

در نظام حقوقی ایران، نهادهای قانون‌گذار متعدد، همراه با قوانین مختلف در حوزه چاپ و نشر وجود دارد. این قوانین و مقررات که در حوزه کتاب تصویب شده‌اند، عبارتند از:

۱. چارچوب آزادی کتاب در اصل ۲۴ قانون اساسی؛

۲. قوانین مصوب مجلس شورای اسلامی که به تأیید شورای نگهبان رسیده است، مانند: قانون حمایت از مؤلفین، مصنفین و هنرمندان.

۳. تصویب‌نامه و آیین‌نامه‌هایی که به تصویب شورای عالی انقلاب فرهنگی رسیده است، مانند: «تصویب‌نامه اصلاح اهداف، سیاست‌ها و مقررات مربوط به انتشار کتاب». این شورا در حوزه فرهنگی به طور عام و در حوزه چاپ و نشر به طور خاص، نقش اصلی را دارد.

۴. فرمان‌های مقام رهبری، مانند فرمان حضرت امام خمینی (ره) در خصوص تشکیل شورای عالی انقلاب فرهنگی. بر مبنای تفسیری که از این فرمان صورت گرفته، مجلس شورای اسلامی نمی‌تواند مصوباتی را ابطال کند که به تصویب شورای عالی انقلاب فرهنگی رسیده است.^۱

۱. الهام، غلام‌حسین و میرمحمدی میبیدی، سید مصطفی، «بررسی تداخل مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی با مصوبات مجلس شورای اسلامی، دولت و مجمع تشخیص مصلحت نظام»، پژوهش‌نامه حقوق اسلامی، ۱۳۹۱، سال چهاردهم، شماره ۱ (پیاپی ۳۷)، ص ۱۶۰.

۵. آیین‌نامه‌ها و مصوبات هیئت وزیران یا هر یک از وزیران، مانند: «آیین‌نامه صدور پروانه فعالیت نشر» (مصوب ۱۳۹۶/۱۰/۱۹ وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی). این آیین‌نامه‌ها و تصویب‌نامه‌ها نباید مغایر قوانین شرع یا خارج از اختیارات قوه مجریه باشد.^۱ نهاد اصلی قانون‌گذار به موجب قانون اساسی تنها قوه مقننه است، اما در عمل، شورای عالی انقلاب فرهنگی به عنوان نهاد انتصابی به متولی اصلی حوزه مقررات‌گذاری در صنعت چاپ و نشر کتاب تبدیل شده است. به علاوه مقام رهبری و قوه مجریه نیز در این زمینه مقررات لازم‌الاجرا دارند.

بند اول. قوه مقننه

چهار ماده قانون مجازات عمومی، قدیمی‌ترین قوانین کپی رایست در ایران محسوب می‌شوند که مجلس شورای ملی برای حمایت از حقوق مؤلفان در ایران تصویب کرد.^۲ این مواد با تصویب نخستین قانون حمایت از حق کپی رایست با عنوان «قانون حمایت از حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان» (۱۳۴۸/۱۰/۱۱) نسخ شد.^۳ قوانین مصوب مجلس شورای اسلامی بیش‌تر بر حمایت از حقوق مؤلفان، مترجمان و انتشاردهندگان متمرکز است. در بین ۲۳ قانون، آیین‌نامه و مقررات مربوط به انتشار کتاب که در حال حاضر لازم‌الاجرا است، هشت قانون به تصویب مجلس رسیده است:

۱. قانون حمایت از مؤلفین، مصنفین و هنرمندان (۱۳۴۸)؛
۲. قانون ترجمه و تکثیر کتب و نشریات و آثار (۱۳۵۲/۱۰/۶)؛
۳. قانون اهداف و وظایف وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی (۱۳۶۶/۲/۲۳)؛
۴. قانون تعطیل مؤسسات و واحدهای آموزشی و تحقیقاتی و فرهنگی که بدون اخذ مجوز قانونی دایر شده و می‌شود (۱۳۷۲/۱۰/۷)؛
۵. قانون الحاق دولت جمهوری اسلامی ایران به کنوانسیون تأسیس سازمان جهانی مالکیت معنوی (۱۳۸۰/۷/۴)؛
۶. قانون معافیت مؤسسات انتشاراتی و کتاب‌فروشان از پرداخت مالیات (۱۳۸۰/۲/۹).

بند دوم. شورای عالی انقلاب فرهنگی

در هیچ یک از اصول قانون اساسی به شورای عالی انقلاب فرهنگی اشاره نشده است. با

۱. اصل ۱۳۸ و ۱۷۰ قانون اساسی.

۲. مواد ۲۴۵ - ۲۴۸ قانون مجازات عمومی (۱۳۰۴/۱۱/۷) به حمایت از حق کپی رایست در ایران مربوط بود.

۳. این قانون با هدف حمایت از حقوق مادی و معنوی مؤلفان، مصنفان و هنرمندان به وجود آمد. این قانون شامل ۳۳ ماده و ۳ تبصره است و پس از تصویب مجلس سنای ایران در تاریخ دوشنبه ۳ آذر ۱۳۴۸ در جلسه پنج‌شنبه ۱۱ دی ۱۳۴۸ به تصویب مجلس شورای ملی رسید.

این حال، ساختار قانون‌گذاری که در قانون اساسی ایران تعریف شده، اجازه تشکیل چنین شورایی را داده و مصوبات آن را معادل «قانون» تعریف کرده است.^۱

در مقدمه «آیین‌نامه داخلی شورای عالی انقلاب فرهنگی» (شماره ۳۳۷۶ دش ۱۳۷۵/۱۰/۹) گفته شده که «شورای عالی انقلاب فرهنگی طبق فرمان مورخ ۱۳۶۳/۹/۱۹ رهبر فقید انقلاب اسلامی و بنیان‌گذار جمهوری اسلامی ایران، حضرت آیت‌الله العظمی امام خمینی (ره) منعقد شده است». در حال حاضر، شورای عالی انقلاب فرهنگی، مؤسسه‌ای دولتی است که به عنوان مرکز عالی انقلاب فرهنگی عمل می‌کند. اعضای حقیقی و افتخاری این شورا نیز منصوب رهبری هستند. بر اساس دستورالعمل مقام رهبری در ۱۳۹۰/۳/۱۷، شورای عالی انقلاب فرهنگی از ۴۵ عضو تشکیل می‌شود که به دو دسته اعضای افتخاری، حقیقی و حقوقی تقسیم می‌گردند. در حال حاضر، فعالیت این شورا بر مبنای آیین‌نامه داخلی شورای عالی انقلاب فرهنگی (۱۳۷۹/۱۲/۹) انجام می‌گیرد.

بر اساس آیین‌نامه «جایگاه، اهداف و وظایف شورای عالی انقلاب فرهنگی» (۱۳۷۶/۸/۲۰)، اهداف شورای عالی انقلاب فرهنگی در حوزه کتاب عبارتند از:

۱. گسترش و نفوذ فرهنگ اسلامی در شئون جامعه و تقویت انقلاب فرهنگی و اعتلای فرهنگ عمومی؛

۲. دستیابی به استقلال فرهنگی از طریق ارتقای دانش و هم‌زمان، تزکیه محیط‌های علمی و فرهنگی از افکار مادی و نفی مظاهر و آثار غرب‌زدگی از فضای فرهنگی جامعه.

الف) جایگاه شورای عالی انقلاب فرهنگی

جایگاه حقوقی و مشروعیت شورای عالی انقلاب فرهنگی با بحث ولایت فقیه ارتباط دارد که در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران به آن تصریح شده است.^۲ هم‌چنین جایگاه این شورا در اعتبار و صلاحیتی ریشه دارد که امام خمینی (ره) در پاسخ به نامه رئیس شورای عالی انقلاب فرهنگی درباره اجرای مصوبات این شورا در سال ۶ اسفند ۱۳۶۳ به این شورا اعطا کرد: «ضوابط و قواعدی را که شورای محترم عالی انقلاب فرهنگی وضع می‌نمایند، باید ترتیب اثر داده شود».^۳

۱. همکاری دولت در اجرای مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی (مصوب هشتاد و هشتمین جلسه مورخ ۱۳۶۵/۷/۱۵ شورای عالی انقلاب فرهنگی، شماره: ۳۱۲۲ دش - ۱۳۶۵/۷/۲۳): «در مورد همکاری دولت در اجرای مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی مقرر می‌گردد که به دولت رسماً و کتباً اطلاع داده شود که مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی در حکم قانون است و وزارتخانه‌های مختلف لازم است در مورد تأمین بودجه و مساعدت‌های مورد نیاز برای اجرای مصوبات و هم‌چنین استخدام اشخاص اهتمام ورزند».

۲. اصل ۱۱۰ قانون اساسی.

۳. موسوی خمینی، سید روح‌الله، **صحیفه امام (جلد ۱۹)**، تهران: مؤسسه نشر و تنظیم آثار امام خمینی (ره)، ۱۳۸۹.

در سال ۱۳۶۲، شورای عالی انقلاب فرهنگی رسماً به دولت اطلاع داد که مصوبات این شورا در حکم قانون است و به منظور اجرایی کردن آن‌ها، هر یک از وزیران مربوط موظفند اقدامات لازم را برای تأمین مالی، انجام کمک‌های درخواستی و استخدام نیروی انسانی به عمل آورند.^۱ شورای عالی انقلاب فرهنگی نه تنها مصوباتی برای اسلامی کردن فرهنگ جامعه تصویب کرده است، بلکه بر اجرای مصوبات خود به ویژه در حوزه فرهنگ، آموزش و چارچوب‌های تحقیقات در کشور و به طور خاص در حوزه نشر کتاب نظارت می‌کند.^۲

هیئت عمومی دیوان عدالت اداری در سال ۱۳۷۶، مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی را هم از جهت توصیف و هم از جهت اثرگذاری، شایسته عنوان قانون دانست و آن را قابل ابطال در هیئت عمومی دیوان عدالت اداری تشخیص نداد. قانون دیوان عدالت اداری (۱۳۸۵/۹/۲۵) در تبصره ماده ۱۹، مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی را از شمول نظارت دیوان عدالت اداری مستثنا کرد. در قانون تشکیلات و آیین دادرسی دیوان عدالت اداری (۱۳۹۲)، این استثنا از تبصره ماده ۱۹ حذف شد که به طور ضمنی به معنای این بود که قانون‌گذار، صلاحیت دیوان عدالت اداری را نسبت به مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی پذیرفته است.

شورای عالی انقلاب فرهنگی در راستای انجام وظایف خویش، چندین شورا، هیئت و کارگروه تخصصی را با همکاری و عضویت اعضای خود تشکیل داده است. تصمیمات شورای عالی انقلاب فرهنگی تنها از سوی مقام رهبری قابل ابطال است. بنابراین، شورای عالی انقلاب فرهنگی، نهاد عالی سیاست‌گذار، تصمیم‌ساز و راهنما محسوب می‌شود و منشأ اصلی سیاست‌گذاری‌های کشور در زمینه فرهنگ، آموزش و تحقیقات در چارچوب سیاست کلی نظام است. همان‌طور که استدلال شده است، مصوبات و تصمیمات شورای عالی انقلاب فرهنگی قابل ابطال نیستند و در حکم قانون محسوب می‌شوند.

شورای عالی انقلاب فرهنگی، مقررات و مصوبات جاری خود را بعد از بحث و بررسی تصویب می‌کند و این مصوبات و تصمیمات برای وزیران، سازمان‌ها و مؤسسات کشور بعد از ابلاغ از سوی دبیر شورا لازم‌الاجرا است. مجلس، شورای نگهبان و مجمع تشخیص مصلحت نظام، حق ابطال مصوبات شورا را ندارند و نمی‌توانند قانونی مغایر آن تصویب کنند. هم‌زمان شرح و تفسیر مصوبات شورا نیز بر عهده خود شورا قرار دارد.^۳

۱. آیین‌نامه جایگاه، اهداف و وظایف شورای عالی انقلاب فرهنگی (۱۳۷۶) درباره جایگاه این شورا می‌گوید:

«تصمیمات و مصوبات آن لازم‌الاجرا و در حکم قانون است».

۲. همان، ماده ۲۸.

۳. ماده ۲۶ آیین‌نامه شورای عالی انقلاب فرهنگی، مصوب ۱۳۸۰.

ب) وظایف شورای عالی انقلاب فرهنگی در مورد انتشار کتاب

در آیین‌نامه جایگاه، اهداف و وظایف شورای عالی انقلاب فرهنگی (۱۳۷۶)، مسئولیت‌های مختلفی برای شورای عالی انقلاب فرهنگی تعریف شده است. برخی از این وظایف در ارتباط با انتشار کتاب است. در این آیین‌نامه به وظایف شورای عالی انقلاب فرهنگی نیز تصریح شده است: «شورای عالی با مأموریت تصحیح و ارتقای فرهنگ و سازمان‌دهی امور فرهنگی برای حفظ استقلال و تحکیم و تعمیق تدین و فرهنگ دین‌باوری و در جهت تحقق تمدن نوین اسلامی فعالیت می‌نماید». به طور کلی، وظایف این شورا را می‌توان چنین برشمرد:

۱. تدوین اصول سیاست فرهنگی نظام جمهوری اسلامی ایران و تعیین اهداف و

- خط‌مشی‌های آموزشی، پژوهشی، فرهنگی و اجتماعی کشور؛^۱
۲. تصویب ضوابط تأسیس مؤسسات و مراکز علمی، فرهنگی، تحقیقاتی، فرهنگستان‌ها، دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی و تصویب اساس‌نامه هر یک و تجدید نظر در اساس‌نامه‌های مؤسسات مشابه عنداللزوم؛^۲

۳. سیاست‌گذاری تدوین کتب درسی و تعیین ضوابط نشر کتاب و تولیدات هنری و فرهنگی؛^۳

۴. تهیه و تصویب طرح‌های مناسب برای شناسایی و معرفی مظاهر، مجاری و شیوه‌های هجوم فرهنگی دشمنان به مبانی اندیشه، فرهنگ و ارزش‌های اسلامی و انقلابی و طراحی راهبردها و تدابیر لازم برای دفع آن؛^۴

۵. نظارت و پی‌گیری مستمر بر اجرای مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی و ارزیابی نتایج و حمایت از اجرای آن‌ها و نیز نظارت بر عدم مغایرت طرح‌ها و برنامه‌های آموزشی، پژوهشی و فرهنگی به اجرا درآمده توسط وزارت‌خانه‌ها، مؤسسات و سازمان‌ها با اصول سیاست‌ها و خط‌مشی‌های مصوب فرهنگی کشور؛^۵

۶. موضع‌گیری در سطح بین‌المللی نسبت به تحریفات فرهنگی علیه اسلام و جمهوری اسلامی ایران.^۶

ج) مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی در حوزه کتاب

مهم‌ترین مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی که اهداف، سیاست و اصول مرتبط با

۱. ماده ۱ آیین‌نامه جایگاه، اهداف و وظایف شورای عالی انقلاب فرهنگی، مصوب ۱۳۷۶/۸/۲۰.

۲. همان، ماده ۲۴.

۳. همان، ماده ۱۹.

۴. همان، ماده ۱۵.

۵. همان، ماده ۲۸.

- جنبه‌های مختلف انتشار کتاب را تعریف می‌کنند، عبارتند از:
۱. اهداف، سیاست‌ها و ضوابط نشر کتاب (۱۳۶۷/۲/۲۰)؛
 ۲. ضوابط و مقررات تأسیس مراکز، مؤسسات، کانون‌ها و انجمن‌های فرهنگی و نظارت بر فعالیت آن‌ها (۱۳۷۵/۶/۲۷)؛
 ۳. الزام ناشران به تحویل تعدادی از نسخ رایگان انتشار خود به وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی (مصوب دویست و پنجمین جلسه شورای عالی انقلاب فرهنگی - ۱۳۶۸/۹/۱۴)؛
 ۴. اصول سیاست فرهنگی کشور (۱۳۷۱/۶/۱۲)؛
 ۵. شاخص‌های فرهنگی (مصوب جلسه ۵۳۰ - ۱۳۸۲/۹/۲۵)؛
 ۶. متمم آیین‌نامه شورای ارزش‌یابی هنرمندان، نویسندگان و شاعران کشور (مصوب پانصد و شصت و نهمین جلسه - ۱۳۸۴/۰۷/۱۲)؛
 ۷. مصوبه اصلاحی «اهداف، سیاست‌ها و ضوابط نشر کتاب» (مصوب جلسه ۶۶۰ شورای عالی انقلاب فرهنگی - ۸۹/۱/۲۴).

د) اجرای مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی در حوزه چاپ و نشر

مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی برای همه وزارت‌خانه‌ها، مؤسسات و نهادهای دولتی لازم‌الاجرا است. شورای عالی انقلاب فرهنگی از زمان تأسیس خود در سال ۱۳۶۳ تا به امروز جمعاً ۹۷۲ آیین‌نامه و مصوبه تصویب کرده است و نهاد اجرایی این مصوبات در ۲۵ وزارت‌خانه، سازمان و مؤسسه دولتی مختلف است که شامل خود شورا نیز می‌شود. در بین این مصوبات، ۲۳ مورد از آن‌ها، به خود شورا و ۱۱۰ مورد به وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی مربوط است. وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، متولی اجرای مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی در حوزه چاپ و نشر کتاب است. چون این مصوبات در حکم قانون هستند، از زمان ابلاغ به وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، لازم‌الاجرا هستند.

بند سوم. مصوبات هیئت وزیران و وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی

مصوبات هیئت وزیران در حوزه چاپ و نشر کتاب عبارت است از:

الف) مصوبات هیئت وزیران در حوزه کتاب

بر مبنای اصل ۱۳۸ قانون اساسی، هیئت وزیران حق تصویب آیین‌نامه و تصویب‌نامه اجرایی را دارد. فهرست آیین‌نامه‌ها و تصویب‌نامه‌ها هیئت وزیران در مورد صنعت چاپ و نشر عبارت است از:

۱. اصلاح آیین‌نامه اجرایی ماده ۲۱ قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان (۱۳۷۹/۱۲/۱۴)؛
۲. آیین‌نامه تأسیس و نظارت بر چاپ‌خانه‌ها و واحدهای وابسته (۱۳۷۱/۹/۱)؛
۳. آیین‌نامه اجرایی فهرست‌نویسی پس از انتشار (فیفا) (۱۳۷۵/۱۲/۸)؛
۴. تصویب‌نامه صادرات کتاب و مجله؛
۵. آیین‌نامه اجرایی خروج محصولات فرهنگی و هنری (۱۳۸۲/۴/۱۱)؛
۶. تصویب‌نامه تدوین اساس‌نامه و ایجاد صندوق اعتباری مالی برای حمایت از مؤلفین، هنرمندان و نویسندگان کشور؛
۷. اجازه تنظیم اساس‌نامه و تشکیل صندوق اعتباری حمایت از نویسندگان و هنرمندان کشور به وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی (۱۳۸۲/۵/۱۵)؛
۸. آیین‌نامه نحوه پرداخت یارانه در حوزه نشر و مطبوعات (۱۳۸۸/۸/۱۳).

ب) مصوبات وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی در حوزه چاپ و نشر

وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی در تاریخ ۱۳۶۵/۱۲/۱۲ با تصویب «قانون اهداف و وظایف وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی» تأسیس شد.^۱ وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی، مسئولیت اصلی اجرای قوانین و مقرراتی را در حوزه چاپ و نشر کتاب بر عهده دارد که نهادهای قانون‌گذاری متعدد از جمله شورای عالی انقلاب فرهنگی و خود وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی تصویب می‌کنند.^۲ وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی همانند هر یک از وزیران در حدود وظایف خویش و مصوبات هیئت وزیران حق وضع آیین‌نامه و صدور بخش‌نامه را دارد.^۳ فهرستی از مصوبات وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی در زمینه چاپ و نشر کتاب عبارت است از:

۱. آیین‌نامه اجرایی تأسیس مراکز، مؤسسات، کانون‌ها و انجمن‌های فرهنگی و نظارت بر فعالیت آن‌ها؛
۲. آیین‌نامه نحوه رسیدگی به تخلفات ناشران؛

۱. نک: بنیادی نایینی، علی، رضا خانی و کمیل رودی، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی در یک‌صد سال اخیر (جلد ۲)، تهران: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات، چاپ اول، ۱۳۸۹.

۲. مطابق با ماده ۲ بند ۱۶ قانون تشکیل وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، مصوب ۱۳۶۶: «صدور اجازه تأسیس، انحلال و نظارت بر نحوه کار و فعالیت کانون‌های تبلیغاتی، چاپ‌خانه‌ها و مؤسسات تکثیر و مؤسسات وابسته به صنعت چاپ و نظارت بر کیفیت و محتوای آگهی‌ها و کارهای چاپی طبق ضوابط و مقررات قانونی مربوطه یکی از وظایف وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی است».

۳. اصل ۱۳۸ قانون اساسی.

۳. آیین‌نامه نحوه تشویق چاپ و حمایت از انتشار کتب مناسب؛
۴. آیین‌نامه صدور مجوز نشر کتاب؛
۵. لایحه جامع حمایت از حقوق مالکیت ادبی و هنری و حقوق مرتبط.

گفتار چهارم. آیین صدور مجوز چاپ کتاب و تخلفات و مجازات‌ها

وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی در راستای مصوبه شورای عالی انقلاب فرهنگی با عنوان «اهداف، سیاست‌ها و ضوابط نشر کتاب»، آیین‌نامه «صدور مجوز دایمی چاپ و نشر کتاب» را در تاریخ ۱۳۷۸/۳/۱۲ تصویب نمود. بنابراین، در حال حاضر، این دو سند حقوقی، مقررات لازم‌الاجرا در زمینه صدور مجوز کتاب در ایران هستند.

بند اول. تعریف اصلاحات حوزه چاپ کتاب

پیش از بحث در خصوص نحوه صدور مجوز کتاب در ایران لازم است برخی اصلاحات این حوزه که در آیین‌نامه تعریف شده است، بررسی گردد.

الف) مجوز چاپ

ناشران در ایران نه تنها برای ایجاد مؤسسات انتشاراتی، بلکه همچنین برای انتشار هر کتاب باید از وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی مجوز دریافت نمایند. مجوز چاپ کتاب از لحاظ ماهیت حقوقی، عمل حقوقی یک‌طرفه‌ی دولتی به معنای خاص یعنی ناظر بر شخص یا اشخاص معین است.^۱ جواز یا پروانه امتیاز به اجازه‌ایی گفته می‌شود که به موجب آن، شخصی می‌تواند در صورت دارا بودن شرایطی، آن را دریافت کند و از آن بهره‌مند شود، مانند پروانه اشتغال به وکالت یا دیگر مشاغل، پروانه ساختمان، اجازه خروج یا عبور از کشور.^۲ مجوز کتاب در دو مرحله صادر می‌شود. نخست، مرحله قبل از چاپ یا مجوز چاپ و دوم، مجوز انتشار. مطابق ماده ۲ این آیین‌نامه، ناشر برای دریافت مجوز کتاب، همراه با پرونده کتاب، فرم درخواست را با نام فرم ارزیابی تکمیل می‌کند. این فرم حاوی مشخصات کتاب (شامل عنوان کتاب، نام و نام خانوادگی پدیدآورنده، نام ناشر، تاریخ و نوبت چاپ) است که از جانب ناشر تکمیل می‌شود و یک نسخه از متن نهایی اثر به انضمام دو نسخه درخواست مجوز قبل از چاپ که به مهر و امضای ناشر رسیده است، به دبیرخانه اداره کل چاپ و نشر تحویل و رسید دریافت می‌شود.

۱. برای تعریف اعمال حقوقی دولت در حقوق اداری نک: طباطبایی مؤتمنی، منوچهر، حقوق اداری، تهران: سمت، چاپ بیست و پنجم، ۱۳۹۵، صص ۳۱۴-۳۱۵.
۲. همان، ص ۳۱۵.

مطابق تبصره ۲ ماده ۲ این آیین‌نامه، هر دو نوع مجوز یعنی چاپ و نشر کتاب تنها برای ناشر صادر می‌گردد. منظور از ناشر نیز مطابق ماده ۱ آیین‌نامه، هر شخص حقیقی یا حقوقی است که پروانه نشر از وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی دارد.

ب) مجوز انتشار

مجوز انتشار کتاب، مرحله بعد از دریافت مجوز چاپ است. ناشر باید مجوز انتشار کتاب را درخواست کند که از لحاظ ماهیت با مجوز چاپ تفاوتی ندارد. بنابراین، اداره چاپ و نشر وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی علاوه بر مجوز چاپ، مجوز نشر را نیز صادر می‌کند. همان طور که در ماده ۳ آیین‌نامه صدور مجوز دائمی نشر کتاب (۱۳۷۸/۳/۱۲) مقرر شده است: «مجوز صادرشده مادام که تغییری (اعم از کسر یا اضافه) در اثر داده نشده است، برای تمامی چاپ‌های بعدی آن نیز معتبر است.» به عبارت دیگر، در صورتی مجوز صادرشده برای چاپ‌های بعدی هم معتبر است، که نویسنده در اثر تغییری ندهد. در صورت هر گونه تغییر (حتی جزئی)، دریافت مجدد مجوز انتشار ضرورت دارد. با این حال، مطابق تبصره ماده ۵ آیین‌نامه، ویرایش فنی و صوری از شمول تعریف «تغییر» خارج است.

بند دوم. سازوکار ممیزی کتاب، پیش و پس از چاپ در ایران

ممیزی کتاب در ایران هم گسترده و هم اجباری است. به موجب قوانین ایران در زمینه چاپ و انتشار کتاب، موضوعات ممنوعه عبارتند از: سیاسی، مذهبی و جنسی. ممیزی کتاب پیش و بعد از انتشار صورت می‌گیرد. وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی به عنوان دستگاه ممیزی کتاب در ایران عمل می‌کند.

ممیزی کتاب بر اساس سازوکاری دو مرحله‌ای انجام می‌گیرد که به این شرح است:

مرحله اول - نویسنده، نسخه نهایی کتاب چاپ‌شده را برای کسب مجوز دائمی انتشار، برای وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی ارسال می‌کند. نویسنده ملزم است فرمی را تکمیل کند که در آن متعهد می‌شود بعد از دریافت مجوز دائمی انتشار کتاب، چیزی از محتوای کتاب را تغییر ندهد. مرحله دوم - برای دریافت مجوز انتشار، مؤسسه انتشاراتی ملزم است نسخه‌ای از کتاب را هنگام انتشار به وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی ارسال کند. در این مرحله، مطابقت داشتن یا نداشتن محتوای کتاب با نسخه تأییدشده بررسی می‌شود. این مرحله به طور معمول، یک هفته زمان می‌برد.

در بهترین حالت، مؤسسه انتشاراتی به کوتاه‌ترین زمان ممکن مجوز انتشار دریافت می‌کند و در بدترین حالت، مؤسسه انتشاراتی هیچ پاسخی از وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی

دریافت نمی‌کند. بعد از دو سال که هیچ پاسخی از سوی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی دریافت نگردید، کتاب به طور کامل، جزء کتاب‌های ممنوعه محسوب می‌گردد. موسسه انتشاراتی یا نویسنده مربوط نیز هیچ گاه به طور رسمی، پاسخ منفی دریافت نمی‌کنند. در این موارد، به طور شفاهی به نویسنده پاسخ داده می‌شود.

در بیش‌تر موارد، نویسندگان، فهرستی از تغییرات (گاهی هزاران تغییر در یک کتاب) را برای کسب مجوز انتشار دریافت می‌کنند. در برخی از موارد، با وجود اینکه مؤسسات انتشاراتی مجوز چاپ دریافت نموده، اما در مرحله بعد، موفقیت به دریافت مجوز انتشار نمی‌گردد. در برخی از موارد، در جلد کتاب توضیح داده می‌شود که چرا مجوز انتشار یا توزیع برای کتاب صادر نشده است. همچنین ممکن است کارمند دولتی که وظیفه بررسی و صدور مجوز کتاب را دارد، بین مرحله ۱ و مرحله ۲ تغییر کرده باشد.

بند سوم. نظام رسیدگی به تخلفات ناشران

الف) تخلفات و مجازات ناشران

در حوزه صدور مجوز کتاب در آیین‌نامه صدور مجوز دائمی چاپ و نشر کتاب، تخلفات و مجازات‌های ناشران تعیین شده است. مطابق ماده ۵ این آیین‌نامه، تغییر در اثری که برای آن، مجوز چاپ دریافت شده، بعد از صدور مجوز ممنوع است. این تغییر شامل تغییرات کلی و تغییرات جزئی می‌شود. البته ویرایش صوری و فنی از شمول این تخلف خارج است. ناشر، نویسنده یا هر شخص دیگری ممکن است این تخلف را انجام دهد.

مسئولیت تغییر اثر بعد از مجوز چاپ، حتی از سوی نویسنده یا شخص ثالث متوجه ناشر است؛ زیرا انتشار نهایی اثر بر مبنای مجوز صادرشده با ناشر است و ناشر باید در چاپ اثر به این نکته توجه کند. اگر دخل و تصرف در اثر از چاپ دوم به بعد انجام گیرد و مشمول تعریف «تغییر اثر» باشد، تخلف محسوب می‌شود. تغییر اثر بعد از صدور مجوز چاپ، خواه در چاپ نخست و خواه در چاپ بعد، حسب مورد، مسئولیت انتظامی یا مسئولیت کیفری برای ناشر در پی دارد.

در صورت تغییر در اثر اداره کل چاپ و نشر مجاز است بنا به رأی هیئت رسیدگی به تخلفات ناشران، چاپ و انتشار اثر را در هر مرحله‌ای متوقف کند.^۱ بنابراین، تغییر اثر، نوعی تخلف انتظامی از سوی ناشر است که می‌تواند منجر به توقف چاپ کتاب گردد. ناشری که بعد از صدور مجوز یا در چاپ‌های بعدی، در کتاب تغییر دهد، علاوه بر توقیف کتاب،

۱. ماده ۶ همان.

با رأی هیئت رسیدگی به تخلفات ناشران، به سه ماه تا یک سال تعلیق پروانه نشر محکوم خواهد شد. علاوه بر مسئولیت انتظامی ناشر در مورد تغییر اثر، اگر این تغییر شامل عنوان کیفری گردد، موضوع برای رسیدگی و صدور حکم به مراجع قضایی صالح گزارش می‌شود. در آیین‌نامه مجوز دائمی نشر کتاب، مصوب وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی، تخلفاتی برای ناشران پیش‌بینی شده که برای رسیدگی به این تخلفات، در ماده ۹ این آیین‌نامه، هیئتی تعیین گردیده است. این تخلفات تغییر در کتاب بعد از مجوز چاپ یا بعد از انتشار کتاب در نسخه‌های بعدی است. این هیئت متشکل از ۴ عضو است که با حکم وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی منصوب می‌گردند:

۱. مدیرکل چاپ و نشر یا نماینده تام‌الاختیار وی؛
۲. یکی نفر از اعضای اتحادیه ناشران و کتاب‌فروشان تهران به انتخاب اتحادیه؛
۳. یک کارشناس حقوقی به انتخاب دفتر حقوقی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی؛
۴. یک ناشر صاحب‌نظر در امور تألیف و نشر کتاب به انتخاب وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی.^۱

تصمیمات این هیئت با اکثریت آرا لازم‌الاجرا است.^۲

هم‌چنین برای بررسی تقاضای تأسیس و نظارت بر مراکز فرهنگی و چگونگی رسیدگی به تخلفات آن‌ها، هیئتی پنج نفره پیش‌بینی شده است. یکی از وظایف این هیئت، رسیدگی به تخلفات مراکز فرهنگی و صدور حکم درباره آن‌هاست.^۳ در صورت اثبات تخلف، حسب مورد، مجازات‌های اخطار شفاهی یا کتبی، تعلیق جواز یا تعطیل موقت مرکز فرهنگی از سه ماه تا یک سال، تعطیل دائم و لغو مجوز، اعمال و توسط دبیر هیئت ابلاغ خواهد شد. با این حال، در ماده ۲۵ این مصوبه، این امکان به وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی داده شده است که اجرای تمامی یا قسمتی از ضوابط موضوع مصوبه را نسبت به مراکز فرهنگی که در قلمرو یک فعالیت فرهنگی تأسیس می‌شوند، حسب مورد به معاونت‌های مربوطه یا ادارات کل ستادی یا اجرایی در تهران یا مراکز استان‌ها محول و قسمتی از وظایف و اختیارات هیئت و دبیرخانه هیئت را به آن‌ها تفویض کند.

ب) نمونه‌هایی از تصمیمات هیئت رسیدگی به تخلفات ناشران

یکی از نمونه‌های مهم تصمیم‌گیری هیئت رسیدگی به تخلفات ناشران، تعلیق مجوز «نشر چشمه» بود که عمده فعالیت آن در زمینه ادبیات است. در سال ۱۳۹۱، مجوز نشر

۱. ماده ۹ همان.

۲. همان.

۳. ضوابط و مقررات تأسیس مراکز، مؤسسات، کانون‌ها و انجمن‌های فرهنگی و نظارت بر فعالیت آن‌ها، مصوب شورای کمیسیون‌های شورای عالی انقلاب فرهنگی در سال ۱۳۷۵.

چشمه با تصمیم هیئت بدوی رسیدگی به تخلفات ناشران لغو شد. دلیل لغو مجوز این ناشر هم ارائه کتابی برای کسب مجوز به وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی بود که ضد قیام کربلا و ضد امام حسین (ع) پنداشته شده بود. توصیه مدیرکل حقوقی وزارت ارشاد و زیاد شدن تعداد کتاب‌های غیرقابل انتشار این انتشارات به عنوان دیگر تخلفات این ناشر اعلام گردید. در پی تجدیدنظرخواهی این انتشارات، هیئت تجدیدنظر رسیدگی به تخلفات ناشران، به استناد بند ۵ ماده ۶ آیین‌نامه رسیدگی به تخلفات ناشران، رأی هیئت بدوی به تعلیق موقت پروانه نشر چشمه را به ۲۴ ماه تقلیل داد.^۱

پرونده‌های مهم دیگر که در هیئت رسیدگی به تخلفات ناشران بررسی گردید، مربوط به انتشارات «عصر داستان» بود. این انتشارات بدون مجوز از وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، رمان «دوازدهم»، نوشته علی مؤذنی را در مورد حضرت ولی عصر (عج) چاپ کرده بود. وزارت مربوط نیز این انتشارات را به دلیل نداشتن مجوز چاپ این کتاب و وجود برخی مطالب اهانت‌آمیز برای تعلیق مجوز به هیئت بدوی رسیدگی به تخلفات ناشران تهران معرفی کرد. هیئت بدوی با این استدلال که نویسنده این کتاب، فردی مؤمن و فرهیخته بوده و انتشارات «عصر داستان» نیز از چاپ کتاب عذرخواهی کرده است، صرفاً به توبیخ این انتشارات با درج در پرونده حکم داد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

۱. «کدام کتاب، مجوز نشر چشمه را لغو کرد؟»، خبر آن‌لاین، ۲۰ خرداد ۱۳۹۱.

نتیجه گیری

با توجه به اصل ۲۴ قانون اساسی ایران، در حوزه چاپ و نشر کتاب، اصل بر آزادی است و محدودیت‌ها استثناست؛ رویه‌ای که در اجرا، عکس آن عمل می‌شود. در ایران، نظام مجوزدهی دو مرحله‌ای سخت‌گیرانه برقرار است. هر کتاب علاوه بر مجوز چاپ باید مجوز انتشار نیز بگیرد. در هر مرحله نیز امکان توقیف کتاب وجود دارد. عناوین ممنوعه کتاب در برخی مصادیق خود بسیار کلی و تفسیرپذیرند. هیئت‌های رسیدگی به تخلفات ناشران نیز در برابر وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، استقلال کافی ندارند. بنابر این، آیین رسیدگی به تخلفات ناشران منطبق با اصول دادرسی منصفانه نیست.

برای اصلاح وضعیت کنونی باید به این موارد توجه کرد:

یک - حقوق و آزادی‌های بنیادین ناشران و همچنین محدودیت‌های آزادی چاپ و نشر در راستای اصل ۲۴ قانون اساسی از سوی مجلس شورای اسلامی مشخص شود؛ زیرا آزادی چاپ و نشر در ردیف آزادی‌های بنیادین است و باید حدود این آزادی به موجب قانون مجلس شورای اسلامی تعیین گردد.

دو - به منظور رعایت تعهدات ایران در زمینه حمایت از حق آزادی بیان، به موجب ماده ۱۹ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی و همچنین رعایت قوانین داخلی در زمینه حق آزادی بیان، به ویژه اصل ۲۴ و اصل ۱۶۸ قانون اساسی:

۱. نظام کنونی مجوزدهی کتاب و نشر در جمهوری اسلامی ایران باید حذف شود. به جای آن، باید رویه‌های اداری شفاف‌تری برای تضمین آزادی نشر در پیش گرفت. همچنین همه تصمیمات اداری که بر آزادی نشر اثر منفی می‌گذارند، باید موضوع بازنگری قضایی مؤثر و شفاف قرار گیرند.

۲. نظام مجوزدهی به ناشران به شکل کنونی باید حذف شود و اعطای آن به اتحادیه‌ها یا سازمان‌های صنفی خود ناشران واگذار گردد. معیارهای اعلام‌شده شورای عالی انقلاب فرهنگی به عنوان معیارهای کتاب‌های ممنوعه در ایران بسیار کلی و در بسیاری از موارد، مبهم است که این امر، اختیار مصلحت-سنجی گسترده‌ای را به مقامات متولی صدور مجوز اعطا می‌کند. بنابر این، این معیارها باید تغییر کنند.

چهار - اصول دادرسی منصفانه در رسیدگی هیئت رسیدگی به تخلفات ناشران در حوزه چاپ و نشر باید تضمین شود. شخص متخلف باید از فرصت کافی برای دفاع از خود به شکل شفاهی و کتبی برخوردار باشد، بتواند از معاضدت وکیل دادگستری استفاده کند و از حق بر تجدیدنظرخواهی در محاکم قضایی به ویژه دیوان عدالت اداری بهره‌مند گردد.

فهرست منابع

۱. منابع فارسی

الف) کتاب

۱. ابریشمی‌راد، محمدامین، شرح مبسوط قانون اساسی: شرح اصل بیست و چهارم قانون اساسی؛ شرحی بر آزادی نشریات و مطبوعات در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، تهران: پژوهشکده شورای نگهبان، شماره مسلسل ۱۳۹۴۰۰۸۵، ۱۳۹۴.
۲. اداره کل امور فرهنگی و روابط عمومی مجلس شورای اسلامی، مشروح مذاکرات مجلس بررسی نهایی قانون اساسی ایران (جلد ۳)، تهران: اداره کل امور فرهنگی و روابط عمومی مجلس شورای اسلامی، چاپ اول، ۱۳۶۴.
۳. بنیادی نایینی، علی، رضا خانی و کمیل رودی، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی در یک‌صد سال اخیر (جلد ۲)، تهران: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات، چاپ اول، ۱۳۸۹.
۴. خسروی، فریبرز، سانسور: تحلیلی بر سانسور کتاب در دوره پهلوی دوم، تهران: چاپ و نشر نظر، ۱۳۷۸.
۵. صالحی انحصاری، محمدجواد، دادگاه مطبوعات در جمهوری اسلامی ایران، تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ۱۳۸۵.
۶. طباطبایی مؤتمنی، منوچهر، حقوق اداری، تهران: سمت، چاپ بیست و پنجم، ۱۳۹۵.
۷. قاری سید فاطمی، سید محمد، حقوق بشر معاصر: درآمدی بر مباحث نظری: مفاهیم، مبانی، قلمرو و منابع (جلد ۱)، تهران: شهر دانش، چاپ دوم، ۱۳۹۸.
۸. قاضی، ابوالفضل، بایسته‌های حقوق اساسی، تهران: سمت، ۱۳۹۵.
۹. کاتوزیان، ناصر، آزادی اندیشه و بیان، تهران: دانشگاه تهران، چاپ اول، ۱۳۸۲.
۱۰. معتمدنژاد، محمدکاظم، حقوق مطبوعات، تهران: دفتر مطالعات و توسعه رسانه‌ها، ۱۳۸۷.
۱۱. موسوی خمینی، سید روح‌الله، صحیفه امام (جلد ۱۹)، تهران: مؤسسه نشر و تنظیم آثار امام خمینی (ره)، ۱۳۸۹.
۱۲. هاشمی، سید محمد، حقوق بشر و آزادی‌های اساسی. تهران: میزان، ۱۴۰۰.

ب) مقاله

۱. انصاری، باقر «مفهوم، مبانی و لوازم آزادی اطلاعات»، نامه مفید، ۱۳۸۶، شماره

۲. آگاه، وحید، «امکان‌سنجی افاده نظام صدور مجوز آثار هنری از قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران»، فصل‌نامه تحقیقات حقوقی، ۱۳۹۵، شماره ۷۷.
۳. آگاه، وحید، «کاوشی در حقوق اداری نظام صدور مجوز هنرهای نمایشی در ایران»، فصل‌نامه حقوق اداری، ۱۳۹۷، سال ششم، شماره ۱۶.
۴. الهام، غلام‌حسین و میرمحمدی میبدی، سید مصطفی، «بررسی تداخل مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی با مصوبات مجلس شورای اسلامی، دولت و مجمع تشخیص مصلحت نظام»، پژوهش‌نامه حقوق اسلامی، ۱۳۹۱، سال چهاردهم، شماره ۱ (پیاپی ۳۷).

2-Latin Source

- 1-Banned Books: Reasons for Banning Books, available at:www.libguides.butler.edu. (last access 2019-04-17).
- 2-Chapman, Roger and Ciment, James, Culture Wars in America : an Encyclopedia of Issues, Viewpoints, and Voices, Chapman, Roger, 1960-, Ciment, James (Second ed.). New York: Armonk, 2014
- 3-Gottlieb, Stephen S., The Right To Read: Censorship in the School Library, ERIC Digest, available at:www.ericdigests.org. (last access 2019-04-15).
- 4-McLintock, A. H. (ed.), Encyclopedia of New Zealand, Vols. 1 3, Wellington, 1966, available on line within: www.teara.govt.nz
- 5-TeAra: the Encyclopedia of New Zealand, 2005 and ongoing, on line encyclopedia, at:www.teara.govt.nz

Analyzing of book licensing system in Iran

Hossein Alaei*

Zohre Panahi**

Abstract:

The book is a means of freedom of expression and also an essential tool for the free circulation of thoughts and ideas. Monitoring of book printing and publication is done either through prior supervision (licensing system) or through ex post supervision (post-publication supervision). The first approach is strict and based on lack of trust in book authors and publishers, while the second approach is democratic and free-spirited. The question is, what are the shortcomings of the current book licensing system in Iran compared to the standards of freedom of expression and freedom of information? This research has been done in a descriptive and analytical way. In Article 24 of the Constitution, the principle of freedom to publish books without censorship and prior audit is implicitly accepted with the two stipulations that it does not “harm the principles of Islam” or “public rights”. In the context of the book, the limitation of freedom of expression has been determined by the Supreme Council of the Cultural Revolution. It is suggested that the book licensing system be removed and restrictions and prohibitions related to freedom of speech in the field of books be determined according to the law approved by the Islamic Parliament. The judicial supervision over the approvals of the Supreme Council of the Cultural Revolution, which was removed as a result of the latest amendments to Article 19 of the Law of the Court of Administrative Justice approved in 1401, should be established again. Also, book publishers’ violations should be dealt with in accordance with the principles of a fair trial.

Keywords: Book, Freedom of Expression, Licensing System, Article 24 of the Constitution, Ministry of Culture and Islamic Guidance

*. Assistant Professor and Faculty Member of the Department of Public Law, Shiraz Branch, Islamic Azad University, Shiraz, Iran.(corresponding author) alaei1364@yahoo.com

** . PhD Student in public law, Islamic Azad University, Shiraz Branch, Iran. Panahi2846@gmail.com